

ruose santykiuose su kitais ir pačiais savimi konkrečiose istorinėse aplinkybėse³.

Skaitytojui bus labai pravarti ir knygos pabaigoje pateikiama dalykinė rodyklė. Joje surašyta gana daug ir rečiau vartojamų sąvokų – rinkinio sudarytoja nuoširdžiai padirbėjo išlukštendama kolegų straipsnius ir aktualindama daug antropologinių, etnologinių, sociologinių ir kitų disciplinų jau nusistovėjusių ar pačių naujausių sąvokų.

Manau, kad šis straipsnių rinkinys bus naudingas daugeliui humanitarinių ir socialinių mokslų atstovų, kuriuos domina tapatybių modeliai ir kurie ieško atsakymų į klausimus, kokios tyrimų metodologijos atskleidžia pasaulio ir Lietuvos mokslo visuomenės lūkesčius, taikliausiai nusako visuomenės, bendruomenės ar individo požiūrį į etniškumą, kultūrą, socialinę istoriją, *savo* ir *kito* sampratas.

Laima Anglickienė

NAUJAS PASAKŲ KATALOGAS: SLOVĖNŲ PASAKOS APIE GYVŪNUS IR PASAKĖČIOS

Pasakų populiarumas neblėsta jau kelis šimtmečius. Jomis domisi tiek akademinė, tiek plačioji visuomenė. Dauguma Europos tautų sukatalogino ir suskaičiavo sukaupias liaudies pasakas, išleido nacionalinius pasakų katalogus. Ne išimtis ir lietuvių liaudies pasakos – jų katalogas pasirodė daugiau kaip prieš dešimtmetį¹.

3 Vytautas Rubavičius. *Kultūrinė atmintis: lietuvybė ir Kitas*, prieiga per internetą: <http://literaturairmėnas.lt/2013-05-17-nr-3427/813-publicistika/1274-vytautas-rubavicius-kulturine-atmintis-lietuvybe-ir-kitas>, [žiūrėta 2015-04-27].

1 Bronislava Kerbelytė. *Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir

Domintis savuoju žodiniu paveldu, apima smalsumas: o kokius žodinio paveldo lobynus turi kitos tautos, kokios jų pasakos, kuo ypatingos, kiek apskritai jų turima? Dėl to labai įdomu buvo vartyti ką tik išleistą ir kolegų iš Slovėnijos maloniai padovanotą slovėnų liaudies pasakų apie gyvūnus ir pasakėčių katalogą².

Leidinių parengė tarptautinei folkloristų bendruomenei gerai žinoma mokslininkė Monika Krojej Telban. Ji puiki slovėnų pasakojamojo folkloro žinovė, įvairiomis kalbomis yra paskelbusi daugybę publikacijų apie slovėnų liaudies pasakas, tarptautinėse konferencijose apie jas skaičiusi ne vieną pranešimą, tad, dar nė neskaičiusi katalogo, galima tikėtis, kad jis bus profesionaliai parengtas ir turės mokslinę vertę.

Įprasta, kad leidžiant nacionalinių pasakų katalogą į vieną knygą stengiamasi sudėti visų žanrų pasakų aprašus. Šiuo atveju buvo padaryta kitaip – M. Krojej Telban apsiribojo pasakomis apie gyvūnus ir pasakėčiomis. Leidinys pradedamas pratarme, kurioje autorė skaitytoją glaustai supažindina su katalogo rengimo aplinkybėmis, jo reikalingumu, pagalbininkais, kurie savo patarimais prisidėjo prie katalogo atsiradimo. Toliau, kaip įprasta akademiniam leidiniui, eina įvadas apie slovėnų pasakų užrašymo ir klasifikavimo istoriją. Apžvelgiamas ir tarptautinis kontekstas – kaip pasakos Europoje pradėtos klasifikuoti ir tirti. Pristatomas tarptautinėje folkloristikoje visuotinai taikomas pasakos skaidymo

tautosakos institutas, 1999–2002; t. 1: *Pasakos apie gyvūnus. Pasakėčios. Stebuklinės pasakos*, 1999; t. 2: *Pasakos-legendos. Parabolės. Novelinės pasakos. Pasakos apie kvailą velnią. Buitinės pasakos. Mely pasakos. Formulinės pasakos. Pasakos be galo*, 2001.

2 Monika Krojej Telban. *Tipni indeks slovenskih ljudskih pravljič. Živalske pravljičice in basni*, Ljubljana: Založba ZRC, 2015. – 461 p.

vienetas – tai yra mažiausia pasakos dalis – motyvas. Supažindinama su įvairiomis pasakų klasifikavimo metodologijomis, viena kurių yra rusų mokslininko Vladimiro Proppo išskirtos pasakų funkcijos. Taip pat pateikiama žinių apie amerikiečių folkloristo Alano Dundeso sukurtus terminus naratyvo sudėtinėms dalims įvardyti – *alomotyvq* ir *motyvemq*. Pristatomas ir lietuvių folkloristės Bronislavos Kerbelytės sukurtas struktūrinės-semantinės analizės metodas. Katalogo autorės nuomone, šis metodas labiau tinka ne pasakoms, bet sakmėms ir anekdotams klasifikuoti (p. 10). Vis dėlto pažymėtina, kad M. Krojej Telban nėra susipažinusi su naujaisiu B. Kerbelytės leidiniu rusų kalba, skirtu lietuvių pasakų klasifikacijai³, kuriame mokslininkė praktiškai įrodė pasakų klasifikavimo galimybes taikant struktūrinės-semantinės analizės metodą.

Įvade taip pat aptariamas sloveniškų pasakų sisteminimas ir paskelbti jų rinkiniai. Skaitant įvadines dalis nejučia ryškėja paralelės su lietuvių kultūra, pavyzdžiui, raštija slovenų kalba prasidėjo XVI a. – pirmoji lietuviška knyga išėjo 1547 m.; pirmasis slovenų pasakų rinkinys *Trumpos pamokančios pasakos vaikams* išleistas 1835 m. – Simono Daukanto žemaitiškų pasakų rinkinys sudarytas taip pat 1835 m., tik išleistas beveik šimtmečiu vėliau. Tiesa, kaip pažymi M. Krojej Telban, minėtasis pasakų rinkinys nėra originalus, jis verstas iš vokiečių kalbos. Tuo laikotarpiu pasirodė daugiau slovenų pasakų rinkinių, tik jau sudarytų iš tradicinių naratyvų.

Slovenų pasakų užrašymo istorija, kaip ir didesnėje Europos dalyje, prasidėjo XIX a., kai kilus nacionaliniam judėjimui

3 Bronислава Кербелите. *Типы народных сказок: структурно-семантическая классификация литовских народных сказок*, ч. 1–2, Москва: РГГУ, 2005.

buvo susidomėta ir tautiniu paveldu. Vienas pirmųjų tokių entuziastų buvo slovenų poetas, kalbininkas ir vertėjas Matija Valjavec. Periodiniame leidinyje *Slovenski glasnik* („Slovenų laikraštis“) jis paskelbė pirmąsias liaudies pasakas, kartu pabrėždamas lyginamųjų studijų poreikį. Pasitelkdamas lyginamąją analizę, žurnale *Kres* („Laužas“) aptarė pasakų sekimą ir svarstė, kaip pasakos plinta, nagrinėjo kelis jų pavyzdžius, užrašytus skirtingose vietovėse. Pasakų sisteminimu buvo susidomėjęs slovenų filologas ir Graco universiteto profesorius Karelas Štrekeljas. Šiuo klausimu jis net kreipėsi į pripažintą autoritetą, čeką Jiří Polívkę. Mokslininko darbus nutraukė mirtis, tačiau jis paliko nemažą pluoštą susistemintų pasakų, kurios dabar saugomos Slovenų etnologijos institute Liublianoje.

Po trumpos pasakų užrašymo istorijos pereinama prie liaudies pasakų apie gyvūnus ir pasakėčių. Paaiškinami terminų *pasaka apie gyvūnus* ir *pasakėčia* skirtumai (beje, lietuviškame pasakų kataloge šios pasakos yra sudėtos į skirtingas žanrines grupes). Pasakėčias pagal formą, struktūrą ir žanrą mokslininkė skirsto į šias grupes: 1) trumpi ar ilgi proziniai ar rimuoti pasakojimai; 2) humoristinės istorijos; 3) aiškinamosios istorijos; 4) egzemplos ar atsitiktiniai įvykiai; 5) palyginimai ir parabolės; 6) dėlionės; 7) patarlės ir frazės. Aptariami ir nacionaliniai šių kūrinėlių ypatumai. Antai pastebima, jog pasitaiko, kad pasakėčiose gyvūnai turi vardus, dažnai vartojama ir tiesioginė kalba. Pateikiama šiek tiek tarptautinio istorinio konteksto: aptariami seniausi pasakėčių šaltiniai, aptinkami dar senųjų civilizacijų raštijoje (semitų, Egipto, asirų bei sanskrito literatūroje). Didžiausią įtaką slovenų (kartu ir europinei) pasakėčių tradicijai padarė graikų raštija, ypač – itin išpopuliarėjusi Ezopo kūryba. Glaustai apžvelgiama Europos viduramžių

pasakėčių tradicija, Renesanso epochos rašytojų pasakėčios, XIX a. rašytojų veikalai, kuriuose jų irgi randama. Nuo tarptautinio konteksto pereinama prie nacionalinio – apžvelgiamos slovėnų rašytojų sukurtos pasakėčios. Pristatomi slovėnų pasakų apie gyvūnus ir pasakėčias mokslo tyrimai, pateikiami paaiškinimai skaitytojui.

Kadangi slovėnų pasakų katalogas pasirodė tik dabar, kyla natūralus klausimas: kodėl toks leidinys taip ilgai nebuvo rengiamas, nors pasakojamojo folkloro turėta nemažai? Pasirodo, pasakos katalogintos daugelį dešimtmečių – Slovėnų etnologijos institutas tai darė dar nuo 1950-tų metų. Nuo tada pradėta ir mąstyti apie pasakų katalogą, bet jam parengti ir išleisti vis nesusiklostydavo palankios aplinkybės tiek dėl kompetentingų žmonių trūkumo, tiek dėl to, kad tai daug laiko reikalaujantis darbas ir ne visada buvo galima atsidėti vien pasakų sisteminimui ir leidinio rengimui. Beje, kurdamas tarptautinį pasakų katalogą, pas slovėnų folkloristus į Liublianą buvo atvykęs amerikiečių mokslininkas Stithas Thompsonas. Tuo metu slovėnai pasakas jau klasifikavo pagal tarptautinį katalogą. Padirbėjęs su jais, S. Thompsonas slovėnų pasakas nesunkiai galėjo įtraukti į tarptautinį pasakų katalogą (AT)⁴, tačiau paties slovėnų pasakų katalogo skelbimas buvo nukeltas į tolimą ateitį, ir tam sąlygos pagaliau pribrendo tik prieš keletą metų. Taigi galima sakyti, kad folkloristė M. Kropėj Telban apibendrino daugelio žmonių darbo rezultatus ir įgyvendino ilgai brandintą leidinio idėją.

Katalogas apima pasakų grupę nr. 1–299, pasakojamojo folkloro specialistams aišku, jog tai – dalis pasakų masyvo, tai .....

4 The Types of the Folktale: a Classification and Bibliography, Antti Aarne's Verzeichnis der Märchentypen, translated and enlarged by Stith Thompson, *FF Communications*, 1964, No. 184.

yra pasakos apie gyvūnus. Leidinyje taikoma ATU numeracija, kurios vartojimas, kaip jau buvo minėta, pagrįstas įvadinėje dalyje. Apibendrintos archyvuose esančios, taip pat knygose ir periodiniuose leidiniuose skelbtos pasakos. Iš viso publikuojamas 151 pasakų apie gyvūnus bei pasakėčių tipas (plg., lietuvių pasakų kataloge pateikiamas beveik toks pat skaičius – 154 tipai).

Kiekvieną tyrėją domina tipo apraše esanti informacija. Tai gana formalizuotas dalykas, tačiau kartais į šį standartą galima pažiūrėti laisviau. Slovėnų leidinyje pateikiamas tarptautinis tipo numeris, dvikalbis (slovėnų ir anglų kalbomis) tipo pavadinimas. Pasakų numeracija taikoma remiantis naujausiu tarptautiniu pasakų tipų katalogu (ATU)⁵. Kaip žinome, pastarajame leidinyje neišvengta numeracijos neaiškumų, mat jo rengėjas, vokiečių folkloristas Hansas-Jörgas Utheris neretai keletą tipų glaudino į vieną, nepalikdamas skaitytojui galimybės išvelgti tam tikrų siužetų skirtumų, ypatumų. Tokiais atvejais M. Kropėj Telban reikėjo taikyti jau minėtą senesnės katalogo versijos numeraciją, žymimą santrumpa AaTh (labiau žinoma AT). Toliau eina tipo aprašymas pateikiant seniausius siužeto paminėjimus, literatūrinius variantus. Šitaip skaitytojas gauna išsamią ir nuoseklią bendro pobūdžio informaciją apie pasakos tipą. Tai vertingas dalykas, nes iš esmės pasakos yra tarptautiniai naratyvai ir jas tirti atsietai nuo europinės višumos nėra prasmės. Tokia idėja ne visai originali – pasakų paminėjimai bei tyrimai

5 Hans-Jörg Uther. *The Types of International Folktales: a Classification and Bibliography*, part I: *Animal Tales, Tales of Magic, Religious Tales and Realistic Tales, with an Introduction*, part II: *Tales of the Stupid Ogre, Anecdotes and Jokes, and Formula Tales*, part III: *Appendices, (FF Communications, No. 284–286)*, Helsinki, 2004.

apibendrinti ATU kataloge, o panaši pasakos tipo analizė pateikiama ir neseniai išleistame graikų stebuklinių pasakų kataloge⁶. Slovėnų pasakų tipų aprašai patraukia detalumu, kultūrinio konteksto pažinimu, pateikiama daug vertingų istorinių žinių, tad tekstukai tampa tarsi enciklopedinėmis publikacijomis apie europinę (ar pasaulinę) pasakos tipų istoriją, slovėnų žodinę tradiciją, siužetų keliavimą į literatūros pasaulį ir atgal.

Kiekviename tipo apraše chronologine tvarka nurodomi pasakų variantai. Leidinys išsiskiria vienu savitu aspektu, kurį reikėtų paminėti atskirai. Kiekvienas pasakos variantas išsamiai aprašytas: pateikiamos žinios apie jo užrašymo vietą, pateikėją, užrašytoją, fiksavimo datą, archyvinis duomenis, pasakos šaltinius arba publikacijas, kuriose tekstas skelbtas. Paprastai to pasakų kataloguose nedaroma jau vien dėl to, kad į leidinį reikia sudėti didelį kiekį informacijos, o skaitytojui dažniausiai sudaroma galimybė pagal pateiktą šaltinį pačiam susirasti reikalingus duomenis. M. Kropelj Telban toks ribojimas nevaržė, nes į jos leidinį buvo sudėta tik dalis slovėnų pasakų lobyno. Tai mokslininkei leido pasielgti dar laisviau – prie kai kurių pasakų netipinių variantų pateikti santraukas, o prie paties tipo kaip pavyzdį – bent vieną ištisą pasakos tekstą. Tokie tekstai neretai skelbiami tarmine forma, pateikiami retesnių žodžių paaiškinimai, ir tai, be abejo, knygai suteikia papildomos akademinės vertės, ji tampa labai pravarti ir kalbininkams.

Katalogas tampa gyvesnis ir nevirsta, kaip paprastai būna, sausu naratyvų tipų sąrašu. Vadinasi, juo galima naudotis ir kaip tekstų šaltiniu. Tokia tipo aprašymo

forma mokslininkei leido atsisakyti kitos daugelyje panašių leidinių taikomos taisyklės – bendro tipo aprašo, skaidant tipą į motyvus ir paskui pateikiant individualias pasakų variantų schemas. Šis poreikis natūraliai atkrito pateikus variantų anotacijas. Žinoma, taip elgtis galima tik tada, kai informacijos nėra labai daug. Pasakos apie gyvūnus bei pasakėčios šiuo atžvilgiu yra parankus žanras. Kaip pažymima įvade, rengiant katalogą, kokybinė atranka nebuvo daroma ir pateikiami visi pasakų variantai – tiek kontaminacijos, tiek prasti tekstai.

Klasifikuojant slovėnų pasakas apie gyvūnus bei pasakėčias iškilo būdinga problema, kaip numeruoti artimus, tačiau tipo etaloninio aprašo neatitinkančius tekstus. Šis keblus dalykas išspręstas pateikiant pagal turinį artimiausio tipo numerį ir pridėdant prie jo žvaigždutę, pavyzdžiui, taip aprašyti šie slovėnų pasakų tipai: *ATU *15* (Kodėl kiškis turi trumpą uodegą?), *ATU* 31 (Strazdas padeda lapei išsikapanoti iš duobės), *ATU *71 (Strazdas ir kovas), *ATU *140* (Jautis prispaudžia mešką prie medžio), *191* (Gyvūnai palaidoja medžiotoją), *ATU *219G* (Šuo gauna javo varpą ir katės pienas), *ATU *219H* (Katinas nevertas duonos), *ATU *244* (Varna skolintomis plunksnomis), *ATU *283B (Mergina ir puodas) ir t. t.

Įdomu, kad į katalogą sudėtos ir literatūrinės slovėnų pasakos, didelę įtaką dariusios vietos žodinei tradicijai. Šie tekstai akivaizdžiai patyrė liaudiškų bei europinių pasakėčių poveikį, ir jis buvo abipusis: literatūrinių tekstų publikavimas darė pasakas populiariesnes liaudyje, o žodinė tradicija smarkiai veikė slovėnų literatūrą – rašytojų ir poetų kūrybą – bei prisidėjo prie pasakų apie gyvūnus ilgaamžiškumo. Taigi leidinio sudarytoja šiuo atžvilgiu pasielgė drąsiai, neatskirdama žodinės liaudies tradicijos

6 Georgios Megas... [et al.]. Catalogue of Greek Magic Folktales, *FF Communications*, 2012, No. 303.

nuo autorinės kūrybos ir parodydama jų tarpusavio sąveiką.

Knygoje galima rasti ir kitokių įdomybių – prie kai kurių tipų pateikiama identiško siužeto dainų, pamoksluose vartojamų parbolių. Žinoma, tai gali kelti klausimą, kaip autorė suvokia žanrų ribas ir ar toks šių ribų peržengimas nereikštas, kad leidinio pavadinimą reikėtų keisti iš „pasakų“ į „siužetų“ katalogą.

Kaip jau įprasta, leidinys baigiamas literatūros sąrašu ir santrauka anglų kalba. Dėl pastarosios vertėtų išsakyti priekaištą: santrauka pernelyg trumpa (p. 459–461) ir slovėnų kalbos nemokantis skaitytojas negauna išsamios informacijos. Aišku, vertinant dar reikliau, būtų galima priekaištauti, kad leidinyje beveik visi duomenys pateikiami tik slovėnų kalba. Tačiau kartu reikia pastebėti, kad tipų aprašuose yra daug vietinių detalių, literatūrinių pasakų, interpretacijų. Tai didelė dovana slovėnų kultūrai, o kitakalbis skaitytojas tokiomis smulkmenomis greičiausiai ne itin ir domėtusi. Kita vertus, katalogas su standartizuota numeracija pasakojamojo folkloro žinovams yra virtęs tarsi tarptautine kodų sistema, kurią galima iššifruoti ir nemokant originalo kalbos. Šiuo atveju galbūt vertėtų išleisti adaptuotą anglišką leidinio versiją, įtraukiant ir kitus pasakų žanrus. Žinoma, pirmiausia reikės sulaukti slovėniškojo leidinio tęsinio – stebuklinių pasakų, pasakų-legendų, novelinių ir kitų pasakų katalogo.

Apibendrinant vertėtų pažymėti, kad nors leidinys ir akademinis, jis turi žaismingų intarpų (pvz., prie kai kurių kūrinių tipų yra spalvingų iliustracijų), patraukiančių ne vien mokslo žmones. Nekantriai lauksime pasirodant kitų pasakų katalogo.

Jūratė Šlekonytė

LITUANUS: The Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences, vol. 60:4, Winter 2014. – 95 p.

Trumpai pristatyti *Tautosakos darbų* skaitytojams nedidelės apimties nuo 1954 metų Čikagoje leidžiamo lietuvių literatūrai, menui, istorijai ir kitoms sritims skirto tarpdalykinio žurnalo *Lituanus* 60-ąjį numerį pirmiausia parūpo dėl pagrindinės jo temos, pastaruoju metu tampančios vis aktualesne tiek etnologų, tiek folkloristų tyrimams. Kaip rašo žurnalo leidėjai, šis numeris skiriamas identiteto problemoms, ypač akcentuojant klausimą: ką reiškia būti lietuviu? Įvairiais aspektais šią temą savo straipsniuose aptaria keturi Lietuvos istorijos instituto mokslininkai, beje, pastaraisiais metais savo publikacijose, konferencijų pranešimuose bei diskusijose itin aktyviai nagrinėjantys pačius įvairiausius identiteto raiškos ir istorinės raidos aspektus, tai Vida Savoniakaitė (ji ir šio *Lituanus* numerio parengėja), Auksuolė Čepaitienė, Darius Daukšas ir Vytautas Tumėnas.

Straipsnyje „Lietuvių apibrėžimas“ (*Defining Lithuanians*) V. Savoniakaitė gilinaisi į konceptų *savos* ir *kitas* raidą bei tyrimus, atskleidžia, kokie teoriniai ir praktiniai lietuvių identiteto aspektai laikytini svarbiausiais, kaip jie kito pastaraisiais dešimtmečiais. A. Čepaitienė straipsnyje „Giminystė, sąveika ir visuomenės struktūra Lietuvoje“ (*Proximity, Interaction, and Social Organization in Lithuania*) aptaria įvairių socialinių ryšių (daugiausia dėmesio skiriama šeimos, giminystės bei kaimynystės fenomenams) modelius, taip pat jų sąveikas ir kaitą. D. Daukšas straipsnyje „Gyvenimas pasienyje: lenkų ir lietuvių atvejis“ (*Living in the Borderland: The Case of Polish–Lithuanians*) analizuoja tautinės ir etninės tapatybių sampratą ir ryšius, pristato savo